

Kraft & Mod

Västerås stift 2020

© Mikael Mogren och Västerås stift

Texter ur Bibel 2000 med tillstånd

© Svenska Bibelsällskapet

Grafisk form & foto framsidan:

Västerås stifts information, Åke Paulsson

Tryck: åtta45

ISBN: 978-91-87839-20-7

Kraft & Mod

Mikael Mogren

Innehåll

Kraft och mod	9
Jesus i varje tid	21
Ett kristet hemspråk	35
Julens glada bud	49
Värdshuset	61
Folkmordet 1915	75
Ett gemensamt rotsystem	85
Nåsfararna	97

Kraft och mod

Kraft och mod. Det var vad jag behövde på vägen upp mot Falun den där första maj-dagen 2016. En nazistisk organisation skulle marschera genom staden och jag skulle vara med på en gudstjänst i Kristine kyrka. Det var inte roligt och det fyllde mig med obehag. På vägen passerade jag Borlänge. Från riksväg 70 syns Stora Tuna kyrka där den höjer sin buktiga spira mot skyn. I Stora Tuna föddes Johan Olof Wallin, och plötsligt trallade jag hans ord:

*Din klara sol går åter opp,
jag tackar dig, min Gud.
Med kraft och mod och nyfött hopp
jag höjer glädjens bud.*

Orden skrevs 1814 när Johan Olof Wallin arbetade intensivt med en ny psalmbok. Orden sjöngs av generationer svenska skolbarn, på många håll varje dag, hela skoltiden. Sannolikt hämtade Wallin orden från profeten Jesaja som levde på 700-talet före Kristus. De förefaller tidlösa. Varje dag kan jag behöva stärkas till kraft och mod. Den

här boken är ett sätt för mig att sortera i några ämnen som kräver både kraft och mod. Jag vill börja med freden, friheten och förankringen. De har kommit upp i mitt liv, och jag har med hjälp av kristen tradition och kultur reflekterat omkring dem. Jag är övertygad om att dessa tre är vägen mot framtiden och jag hoppas att den här boken ska ge dig kraft och mod att gå den.

Fred

Först vill jag säga något om freden. Ofta har jag fått ta del av smärtsamma, ibland fasansfulla berättelser. Hårda flyktingöden, svek från de närmaste, utsatthet bland barn och gamla. En människa är det finaste som finns, jag vet det, och samtidigt är vi trasiga. Vad vi människor i vår trasighet kan åsamka andra, har jag lärt mig genom att växa upp i skogen mellan två bruksamhällen. Där gick det inte att dölja sig, för vi levde nära tillsammans och visste det mesta om varandra. I svensk fromhetstradition är det ingenting konstigt att en människa är både rättfärdig och syndare. Det sa redan Martin Luther, fast på latin: *simul iustus et peccator*.

Människan är oändligt vacker och värdefull, men på samma gång kapabel att skapa elände. Så är det bara. Egentligen har jag därför inte blivit förvånad över det jag hört om människors grymhet och hårdhet. Det bekräftade vad jag visste. Men en sak som är helt ny för mig är vad tekniken och de sociala medierna kan ställa till med. En tonåring kan på nätet hatas till självsador, liksom en kommunpolitiker kan brytas ner genom näthatet. Det som jag hörde muttras gruvarbetare emellan när jag växte upp, kan idag spridas på nätet i globala nätkampanjer. Glåpord och bilder som hör hemma i fyllan och villan trumpetas ut som dagsens sanningar. Vi människor kanske inte har blivit hårdare, vi tycks vara oss ganska lika, men anonymiteten på nätet verkar få många spärrar att släppa. Filtrén försvinner. Nätet i dess värsta form är ett hot mot freden, eftersom vi förlorar tilliten. Det som bubblar fram ur nätets kloaker framställer en tillvaro där vi inte kan lita på varandra. Här beskrivs ett samhälle där konspirationerna styr och där politiskt engagemang är meningslöst. Muslimer, judar, homosexuella och andra blir måltavlor.

Det är en brutal och kall värld som fjärrar oss från varandra. Det är också en värld där det är svårt att bedöma vad som är sant och falskt. Det är en gammal sanning att all fred börjar vid köksbordet. Jag skulle vilja lägga till: och vid tangentbordet. Det vi skapar och delar på nätet kan äventyra freden, samtidigt som det också kan värna och bygga freden.

Ett gemensamhetens samhälle där kyrkan är en medspelare för samhörigheten, det är ett fredsprojekt. På hebreiska heter fred *shalom*. Ordet betyder också helhet, harmoni, fulländning. Shalom kan handla om sinnesstämningar och relationer, men också om samhällsförhållanden. Det är shalom som änglarna sjunger om vid Jesu födelse: idealtillståndet där harmoni råder. Fred – shalom – är en förutsättning för välfärd, jämlikhet och förtroende mellan människor. Motsatsen är en krigarkultur, där freden påstås vara för de feiga, och där hedern upprätthålls med skam och vapen. I det här perspektivet är det oroande med gängen som sprider skräck i Sverige genom tvång och våld. Fredskultur är något helt annat. Den smakar frihet, och frihet är det andra jag vill tala om.

Frihet

En som vet vad ofrihet och förtryck är, och som har fått kämpa hårt för sin frihet, är den franske författaren Edouard Louis. I somras läste jag hans självbiografiska bok *Göra sig kvitt Eddy Belleguele* (2015), som han skrev då han bara var drygt tjugo år. Edouard Louis föddes 1992 i ett nordfranskt industrisamhälle, känt för sin mässingsindustri, där både hans far och mor var arbetare. Det han berättar om känner jag igen, både från brukssamhällena i Västerås stift och från min egen uppväxt. Louis barndom i en industriort omkring millennieskiftet var rejält fattig. Hemma hade de fyra tv-apparater, det var inte det. Mat fanns på bordet. Det var en annan sorts fattigdom. Livet cirklade kring arbetet, och därutöver fanns just ingenting. Förutom fotbollen förstås. Så här berättar Edouard Louis om sin uppväxt:

”Min far trodde att fotbollen skulle härda mig och ville att jag skulle börja spela, precis som han själv hade gjort när han var ung, precis som mina bröder och kusiner. Jag stretade emot: redan i den åldern ville jag dansa; det gjorde ju min syster. Jag drömde om att stå på scen, jag fantiserade om

trikåer och paljetter, att jag möttes av publikens jubel och genomsvevttig och salig av lycka bugade för applåderna – men det hade jag aldrig avslöjat för jag visste ju hur skamligt det var.”

Den värld Edouard Louis beskriver är uppdelad mellan manligt och kvinnligt. Varje individ i hans brukssamhälle visste precis vad som gällde för en man respektive en kvinna. Den som över-skred gränserna bestraffades med mobbning och hot om våld. Där fanns inget bildningsarv som öppnade horisonterna för den som var instängd. Edouard Louis berättar om en tillvaro med mycket lite frihet.

Bildning ger frihet

Edouard Louis sätter ord på hur det är att vara instängd i en arbetarklass med starka machoideal. I Sverige talas det ofta om att pojkar har sämre skolresultat än flickor. Sällan nämns att medelklassens pojkar står sig bra medan arbetarklassens pojkar drar ner skolresultaten. Det finns en klassaspekt på utbildning som vi skulle behöva tala mer om, eftersom bristen på bildning gör många ofria. En kultur som föder torftiga tankar och hindrar till-

gång till bildning beskär det mänskligas horisonter och gör möjligt till omöjligt. Vetgirigheten och lusten att lära sig nya saker har varit drivkrafter i det kristna bildningsarvet under de gångna tvåtusen åren. Ur den kristna bildningen har friheten vuxit fram, eftersom människor fått självförtroende och drivkraft att upptäcka nya världar. Det krävs mod för att bekämpa hindren för frihet, oavsett om det gäller könsuppfattningar eller klasstillhörigheter. Men den som står stadigt förankrad i det egna vågar möta det annorlunda. Därför är förankring det tredje jag vill tala om.

Förankring

De globala utmaningarna idag är oerhörda: klimat, miljö, försörjning, mänskliga rättigheter. Jag menar att våra tankar måste omfamna hela planeten, men vi måste hålla två perspektiv levande samtidigt, både det globala och det lokala. Vi behöver en förankring i det lokala, vårt land och bygd, samtidigt som vi värnar jordens och hela mänsklighetens bästa. Marknaden tar inte ansvar för välfärden. Det måste vårt land göra genom sina institutioner: landstingen, försäkringskassan, kommunerna och

”Förankringen är ingen mur omkring några som är förankrade. Det är en inbjudan till varje människa att slå rot och ta emot vad de människor som gått före har lämnat i arv till oss. De har grävt i tillvarons grundförutsättningar, format uppfattningar och vanor som de lämnat vidare: dopet, advent, julfirandet, påsken, pingsten, midsommar och allhelgona är tydligast och äldst. De är alla kollektiva manifestationer av det heligas kontakt med varje individ”

allt annat som behövs för att garantera det goda samhället. Det finns också en glädje i att ha en hemvist i ett land, eftersom det är laddat med geografi och historia. Jag älskar att fira gudstjänst norrut i Västerås stift. Är det högtid bär många folkdräkter. Den självklara kärleken till hembygd och sockenkyrka manifesteras i granna västar, långrockar och kjortlar. Den gamla kyrkan i vårt land är det mest lokala och samtidigt, genom att den är världsvid, det mest globala. Förankring är att ha hemvist i språk, platser, berättelser och inte minst religiös tradition. Förankringen är ingen mur omkring några som är förankrade. Det är en inbjudan till varje människa att slå rot och ta emot vad de människor som gått före har lämnat i arv till oss. De har grävt i tillvarons grundförutsättningar, format uppfattningar och vanor som de lämnat vidare: dopet, advent, julfirandet, påsken, pingsten, midsommar och allhelgona är tydligast och äldst. De är alla kollektiva manifestationer av det heligas kontakt med varje individ.

Kristen förankring

Jag menar att kyrkoårets högtider räcker för att bli förankrad i det kristna sammanhanget. För-

ankringen finns hos den som firar jul, eftersom julen är en av den kristna trons centrala högtider. Jag tycker det är konstigt varje gång människor säger att de inte tycker de är kristna, trots att de är döpta, går i kyrkan på dop och begravningar, firar jul, äter lussekatter och påskägg, och tänker på sina döda på Allhelgona. Som om inte det skulle räcka. Det är klart att det finns mer hängivna kristna, vars dagar präglas mycket mer intensivt av kristen tro. Samtidigt, och jag vill säga det tydligt: att vara döpt och följa de kristna högtiderna är *bra nog*. Högtider ger året rytm och påminner oss om vilka som är våra närmaste, både de levande och döda.

Den här förankringen kan göra skillnad på liv och död den dag vi verkligen behöver det. Är det inte därför så många kommer till kyrkan när det inträffar katastrofer? Den som vet att kyrkan är en fast punkt har någonstans att gå. Finns inte den förankringen kan kompassen börja snurra när kriserna kommer. Står jag själv stadigt förankrad i min tradition, kan den vetgiriga friheten ge mig lust att upptäcka även andras tro och traditioner. Själv-

klart tackar jag ja till inbjudningar att fira till exempel det iranska nyåret eller den judiska lövhyddohögtiden. Och jag hoppas att de som ryckts bort från sin hembygd långt borta och nu bor bland oss också ska vilja upptäcka min tro och tradition. Är de förankrade i sin tradition kan vi mötas.

Förankring i bön

Jag är en bedjare och min erfarenhet säger mig att bönen ger den precision vi behöver, både som individer och samhälle, för att bygga vägen framåt. Det är spännande att leva i en tid när allt fler börjar ana börens kraft. Teknikerna för att vinna ro är många. Yoga, meditation, mindfulness. Jag ser dessa tekniker som en början, de tar ut riktningen och tränar individer att utforska sinnestillstånd som vi kan påverka genom kroppen. Den som sysslar med yoga upptäcker kraften i att rikta sig inåt och samtidigt utåt mot sin nästa. Nästa steg är att låta närvaron laddas av den oändliga Närvaron. Den Närvaron är mer än ord och känslor, eftersom den har fått ansikte och kropp i människan Jesus Kristus. Den kristna bönen laddar bedjaren med tillvarons urkraft, den som utgår från honom som

föddes i ett stall i Betlehem. Det är den sannaste formen av förankring som jag har upplevt, och den övar precisionen att se vad som är viktigt och på riktigt. Bönen kalibrerar samtidsblicken.

Det går fort nu med förändringarna. Då är det viktigt att minnas att vi inte står tomhänta. Vi har ett arv som vi fått att förvalta. Freden, friheten och förankringen är tre områden som jag i min sortering av arvegodset särskilt vill lyfta fram och värna. De tre är i likhet med hela det kristna arvet så självklara att de nästan är osynliga. Därför kan de också lätt gå förlorade. Men de är grundförutsättningen för ett gott samhälle. Det är min förhoppning att vi tillsammans tar ansvar för det goda samhället och låter freden, friheten och förankringen vara vår väg mot framtiden.

Jesus i varje tid

Omkring nyåret 2018 rasade en upprörd debatt om ”hen” och ”Jesus”. Den visade hur angeläget det är med Jesus Kristus i vår tid. Kristologi, alltså vetenskapen om Kristus, blev den hetaste frågan. Debatten gällde inte huruvida Jesus var man, för det har aldrig ifrågasatts av kyrkan. Frågan handlade om vilket pronomen som är korrekt när man syftar på pojken Jesus. Bortsett från en annons i en gratistidning i Västerås har jag aldrig sett att ”hen” har brukats i kyrkliga sammanhang. Som grund för upprördheten var materialet alltså minst sagt skralt. Men långt allvarligare än vilket pronomen som användes i en annons är det som ständigt upprepades i debatten: kyrkan beskrevs som en vindflöjel som ängsligt svänger i tidens vindar. Det upprepades så många gånger att man skulle kunna tro att det kanske stämmer. Bakom detta påstående verkar finnas en föreställning om att kristen tro hittills gått oanfrätt genom idéhistorien. Först i vår tid skulle påverkan från samtiden ha släppts in. Det finns anledning att granska den föreställningen.

I kristologin brukar man börja med Kristus själv. I korthet var Jesus en judisk man som levde i en alltigenom judisk värld. Han förstod sig själv som en religiöst aktiv rabbin i dialog med andra rabbiner. Judendomen hade då som nu fokus på *heliggörandet av vardagen*, och särskilt gällde det rabbinerna vars läror ligger till grund för dagens judendom, liksom mycket av kristendomen. Intresset för livets helighet gjorde att Jesus oundvikligen blev engagerad i dåtidens heta frågor. Det är lönlöst att försöka placera in Jesus på vår tids politiska skalor, och ingen kan säga om man ska uppfatta honom som konservativ eller liberal. I frågan om huruvida man får plocka ax på sabbaten, kanske vi skulle se honom som liberal, eftersom han ju tolkade sabbatsbudet så att man fick ”skörda” på vilodagen. Men i frågan om man får skilja sig är han så konservativ att man inte någonstans i de stora judiska lagverken Mishna och Talmud kan finna en lika sträng uppfattning som hans. Samtidigt ryms det Jesus säger i den tidens judendom. Stora delar av Jesu undervisning går att hitta, ofta nästan ord för ord, i andra judiska

texter. Det gäller flera av hans centrala uttalanden, som bönen Fader vår (Matteus 6:9–13) och den gyllene regeln (Matteus 7:12). Andra kända Jesus-citat som finns i judiska texter är: ”Varför ser du flisan i din broders öga när du inte märker bjälken i ditt eget?” (Matteus 7:3), ”Sabbaten blev till för människan och inte människan för sabbaten” (Markus 2:27), ”Ty där två eller tre är samlade i mitt namn är jag mitt ibland dem” (Matteus 18:20). Dessa citat återfinns hos andra tidiga rabbiner och visar hur djupt engagerad Jesus var i sin tids judendom.

Jesus förstod sig själv som Kristus, den smorde Messiasgestalten med anspråk bortom de jordiska härskarnas. Hans livsgärning hade en alldeles enastående förbindelse med gudomlig kraft. Runt Jesus spreds en närvaro som rubbade naturlagar och stärkte människors hälsa och livsmod. Död och destruktion mötte en överlägsen motståndare i Jesus. Kyrkan ser honom som unik i hans makalösa frälsningsgärning. Däremot var Jesus undervisning inte unik. Snarare var han en av många som tolkade det judiska arvet i mötet med samtiden. I Jesus efterföljd

har människor fortsatt att göra sina tolkningar. Kyrkans historia kan beskrivas som ett pågående möte – i enskilda människors liv likaväl som i samhället i stort – mellan samtidens frågor och arvet i skrifterna.

Paulus – intellektuell resa

Närmast efter Jesus och hans mor Maria är Paulus den mest betydelsefulla personen för den kristna tron. Paulus var bara cirka tio år yngre än Jesus, men han hade aldrig träffat Jesus personligen. Han beskrev själv hur han hade mött Jesus i en uppenbarelse på vägen till Damaskus, och detta kom att helt ändra hans liv. Liksom Jesus stod Paulus stadigt i den judiska idétraditionen. Han kallade sig själv fariséer och hade studerat för den kände läraren Rabban Gamaliel som också nämns i Talmud. Han var samtidigt kunnig i grekisk filosofi, och han var kosmopolitisk i sin identitet. Paulus rörde sig hemtamt bland såväl judar som greker. Inte minst kvinnor blev hans bundsförvanter i hans uppdrag. Lydia från Thyatira är en av de starka kvinnor som Apostlagärningarna berättar om att Paulus

mötte (Apostlagärningarna 16:14–15). Hon var en välbeställd företagare, och nu öppnade hon sitt hus för Paulus och hans medhjälpare. I sitt företag handlade hon med dyrbara purpurtyger, och hennes resurser och kontakter kom väl till pass för Paulus. Lydia var den första européen som såg vad Paulus gick för. Paulus, eller Shaul/Saul som var hans judiska namn, var en intellektuell rese och den främste tänkaren i det som kom att bli kristen tro. Samtidigt var han orädd när det kom till sin tids moderna tankegångar. Till exempel var det Paulus som förde in fokus på samvetet. Där lånade han framför allt från stoikerna, en grekisk filosofisk skola som hylade balansen i livet och värdesatte filosofisk diskussion. Det var ett djärvt steg, eftersom filosofi på den här tiden inte sågs som religiöst neutral mark utan som en del av grekisk religion. Höjdpunkten i Paulus brottnings mellan tro och filosofi nådde han på areopagen i Athen (Apostlagärningarna 17:22–34). Där talade han till stadens fria män och citerade ledigt den stoiske diktaren Aratos (cirka 310–240 f.Kr.) när han skrev: ”Vi har vårt ursprung i honom”. De

togaklädda männen som lyssnade måste ha förvånats och tänkt att Paulus var en fritänkande jude. Trots att Aratos syftade på Zeus använde Paulus citatet i sin förkunnelse om Gud. Det fanns ingen ”ren” förkunnelse när kyrkan växte fram, utan det pågick en brottningsmatch mellan olika strömningar i samtiden och kyrkan.

Motattack mot gnosticismen

Den första stora utmaningen inom kristen tro kom från gnosticismen. Termen gnosticism brukar användas som ett samlingsnamn för olika läror, som hyllar ett högre förnuft och sätter det i motsättning till det kroppsliga. *Gnosis* betyder kunskap eller insikt, och gnosis var vägen till frälsning. Inom många av dessa skolbildningar talade man om en ren, högre verklighet med gnistor (*essenser*) i varje människa. Materien sågs som en motsättning till det gudomliga, och därför måste essensen frigöras från kroppen för att nå det högsta.

Nutida forskning om gnosticismen är komplicerad. Forskningssymposier om gnosticismen slutar ofta i oenighet om tolkningen, eller i rena

språkstrider. Redan under de första fyra århundradena efter Kristus kämpade många skarpa hjärnor med hur de skulle förhålla sig till gnosticismen, som inte bara fanns utanför den tidiga kristendomen utan också innanför dess ramar. Tidigt verkade Jesusanhängarna ha varit medvetna om utmaningen. Johannesevangeliets prolog formulerar en distinkt motattack: ”Ordet blev människa.” (Johannes 1:1–18). ”Ordet” är grekiskans *Logos*, världsförnuftet, som gnostikerna framställde som oförenligt med materia. Samtidigt kan Logos syfta på skaparkraften i judisk lära. Logos knyter också an till den judiska tanken om *Sofia*, visheten, som i Ord-språksbokens åttonde kapitel dansar och leker i världens skapelse.

Sofias ställning genom kyrkans historia upptäcker vi lättast genom att blicka österut. När kejsarinnan Theodora av Bysans år 537 e.Kr. presiderade vid invigningen av det som i nära tusen år blev kristenhetens största kyrka var katedralens namn väl valt: Den heliga vishetens katedral. Mitt i kejsarstaden Konstantinopel höjde sig kupolen till denna väldiga katedral, dagens Hagia Sofia i Istanbul.

Östliga influenser

Under fornkyrkans dagar spreds kristen tro snabbt österut längs med handelsvägarna. Det innebar i sin tur att kristen tro påverkades av tankeströmningar i Orienten. I det som idag är Iran fanns till exempel zoroastrism, mandeism och manikeism. Dessa religioner hade en gnostisk tendens och förkunnade en motsättning mellan materiellt och gudomligt. Hade den tidiga kyrkan bejakat detta synsätt, hade det sannolikt inneburit att det judiska arvet skurits bort. Men så blev det inte. I judendomen är det materiella en självklar del av trosuppfattningen. Människokroppen, liksom hela skapelsen, står inte i motsättning till Gud, utan de är skapade av Gud. I den hebreiska Bibelns två inledande skapelseberättelser låter Gud frambringa jorden med träd, markens djur, himlens fåglar och människor. Gud inte bara skapar materien, enligt judisk och kristen tro, utan säger till och med att allt var mycket gott!

I den tidiga kyrkan utkämpades hårda drabbningar, ofta till och med våldsamma och blodiga, om hur man skulle tolka Kristi person. På kyrkomö-

tet i Efesos 431 avhandlades frågan om Kristus som Gud och människa. Frågan hade länge varit het och mötet slutade i en olöslig konflikt. Därmed isolerades den kyrka som idag är känd som Österns assyriska kyrka från de andra kyrkotraditionerna. På mötet i Kalcedon 451 hände samma sak. Den kristologiska debatten slutade i en splittring som gjorde att kopterna och armenierna gick sin egen väg liksom Syrisk-ortodoxa kyrkan. Efter starka spänningar splittrades kyrkan 1054 i den västliga delen med Rom och den östliga delen med Konstantinopel. De diplomatiska förbindelserna mellan påven i Rom och patriarken i Konstantinopel återupptogs inte förrän på 1960-talet. Oenigheten handlade om huruvida Guds Ande utgår av Fadern och Sonen (*filioque*), vilket de västliga kyrkorna hävdade, eller om Guds Ande enbart utgår från Fadern, vilket Österns kyrkor höll för sant.

Som de här exemplen visar har kristen tro alltid levt i en brottnings med samtida idéströmningar. Idéer som har bidragit till att tolka Jesus Kristus har införlivats med kristen idétradition. Så har det varit ända sedan kyrkans första tid.

Jesus och den svenska romantiska strömningen

När det gäller svensk idétradition och synen på Jesus, finns det en filosofi som är svår att gå förbi, nämligen den romantiska strömningen så som den uttrycktes under 1800-talet. Under 1900-talet blev det nästan tyst om romantikens företrädare, som Erik Gustaf Geijer, Per Daniel Amadeus Atterbom eller Julia Nyberg från Skultuna. Det gjorde att deras idéer kunde leva vidare i folkdjupen utan att bli ifrågasatta. Romantikerna tänkte och skrev om Jesus som en sublim, översinnlig kraft som kunde inspirera människor. Kvinnorna skulle vara Jesus-lika och inspirera männen. Liksom kvinnorna skulle stödja männen, skulle kyrkan stabilisera statsmakten. Allra tydligast uttrycktes detta synsätt av filosofiprofessorn Christopher Jacob Boström (1797–1866). Från 1800-talets mitt fungerade han i praktiken som Sveriges statsideolog, ungefär som Alva och Gunnar Myrdal hundra år senare. I någon mån kan man säga att Myrdals byggde vidare på den grund som Boström lagt med sin höga värdering av staten. Hos alla tre var staten garanten för ett gott samhälle. Kyrkan fick finnas under förutsättning

”När det gäller vår egen tid ser jag okunskap som en fara. Uppfattningen att bildning, och i synnerhet filosofisk skolning, skulle vara skadlig för kristen tro är direkt skadlig i sig. Den kristna trons grundskrifter kommer att fortsätta brytas mot samtidens frågor, och debatten om vilket pronomen som ska användas för Jesus visade sprängkraften i detta.”

att den bara var ett behagligt ackompanjemang till statsmaktens verksamhet. Jesus placerades i marginalen, och där tilläts han existera så länge kristen tro enbart berörde människors (läs kvinnors!) privatliv. Väckelserörelser verkar flera av 1800-talets romantiker ha gillat, bara de stödde staten och disciplinerade folket. För Boström var det viktiga med den kristna trons seder och moral, men där slutade det. När hans brorsdotter Ebba Boström, grundaren av Samariterhemmet i Uppsala, ville be aftonbön med syskonbarnen var det fara å färde: barnen kunde ju bli ”religiösa”.

När det gäller vår egen tid ser jag okunskap som en fara. Uppfattningen att bildning, och i synnerhet filosofisk skolning, skulle vara skadlig för kristen tro är direkt skadlig i sig. Den kristna trons grundskrifter kommer att fortsätta brytas mot samtidens frågor, och debatten om vilket pronomen som ska användas för Jesus visade sprängkraften i detta. När jag inför min biskopsvigning skulle välja ett valspråk var det för mig självklart att välja ledorden från prologen i Johannes evangelium: ”Ordet blev människa.” Evangelisten Johannes uttrycker

bättre än någon annan hur Guds oändlighet tagit gestalt i en människa av kött och blod. Den vibrerande mittpunkt som det människoblivna Ordet utgör kommer även i framtiden att driva människor till brottnig med samtiden, både i det privata och det offentliga rummet.

Ett kristet hemspråk

Hur kan tal om Gud ingå i hemspråket? Hur kan barnen lära sig att tala flytande om Gud? Det är en utmaning i en tid när många vuxna inte talar flytande om tro och religion, inte har kristen tro som hemspråk. När föräldrar aldrig talar med sina barn om tro är det kanske för att de anser att barnen själva ska ”välja”. Det är något jag ofta hör från vårdnadshavare. Men det är lätt att inse riskerna med ett samhälle där det religiösa språket har tystnat. Det är ju inte så att det språk man får i stället är neutralt. Det har sina egna utgångspunkter och sina egna antaganden. Det har också stora svagheter. Ett samhälle präglat av det religiösa språkets tystnad är mer mottagligt för marknadens trender och riskerar att stå utan förankring när det rister i skyddsnäten.

Journalisterna Johan Persson och Martin Schibbye satt fängslade i Etiopien i nästan ett och ett halvt år. Efteråt undrade de om en sådan tid hade varit lättare för deras föräldrars generation, som hade kunnat ta till konkreta verktyg, som psalmer,

sånger och böner, för att behålla hoppet och fattningen. Att kunna psalm 23 i Psaltaren; Herren är min herde, eller att kunna orden i Gud som haver eller Herrens bön kan vara avgörande i en människas liv. Att inte ge sina barn den typen av verktyg till tröst, styrka och hopp är i praktiken en snålhet, inte att öppna för fler valmöjligheter.

Jesus hemspråk

Jehoshua, Josua, som vi med den grekiska namnvarianten kallar Jesus, föddes in i en vanlig judisk familj. Hans mor Mirjam och hennes man Yosef levde i en judisk värld och gav honom ett judiskt hemspråk. När pojken var fyrtio dagar gammal tog hans mor honom till templet i Jerusalem, så som lagen, Toran, föreskrev (3 Mos 12:2–8). Hon skulle bära fram ett offer till tack. Lagen bjöd att det skulle vara ett lamm, en turturduva och en duva. Men Mirjam hade det inte så gott ställt och offrade istället två duvor, vilket lagen medgav för den som var fattig. Eftersom Jesus var hennes förstfödda tog hon med pojken till en präst för att friköpa honom enligt en ritual som kallas *pidjon ha-ben*. Det är en sed som man följt sedan biblisk

tid och ända fram till våra dagar. Det här var Jesus första kliv mot att leva ett judiskt liv, inramat av ett förbund med Gud. Undan för undan skulle han få ord och uttryck för det förbundet. Barn behöver ord om Gud. Det krävs ett språk för att kunna tala om Gud. Det språket måste barnen få från vuxenvärlden, på samma sätt som barn lär sig att tala överhuvudtaget genom att lyssna på vad de vuxna säger. Maria och Josef gav Jesus ett judiskt hemspråk. Det kristna livet, liksom det judiska, är ett trons hemspråk. "Barnatro" är inte ett intellektuellt försanthållande eller ett ställningstagande till Guds existens utan ett modersmål, och genom det tolkar man världen. Barns erfarenheter av Gud, det andliga och en förändligad syn på världen och tingen finns även innan de har ett språk för det. Jesus hade inget talat språk när han som liten bars till templet. Samtidigt levde han i en språkvärld av ord och handlingar. Hans tillvaro var fylld av religiös praktik. Utan ett sådant sammanhang riskerar dörren till det andliga att stängas eller åtminstone bli svår att öppna.

Hur delar vi med oss av vårt språk om det gudomliga så att barnen får verktyg att själva ut-

trycka sin teologi? Jesus hade genomgått samma riter som alla andra nyfödda medlemmar av det judiska folket, *am Yisrael*. Just den här pojken fick sin berättelse nedskrivnen i Lukasevangeliets andra kapitel (Luk 2:22–24). Lukas återger noggrannt en makalös födelseberättelse, fylld av änglauppenbarelser och profetior, men insatt i en högst ordinär judisk vardag. I vårt kyrkoår följer vi samma judiska rytm, genom att vi åtta dagar efter julen firar Jesu omskärelse, nuförtiden mer känt som nyår, sedan det nya året kom att räknas från detta datum (Luk 2:21). Efter de åtta dagarna räknar vi, liksom Maria och många andra praktiserande judiska mödrar, trettiofyra dagar fram till hennes reningsrit och offer som vi i kyrkan uppmärksammar med Kyndelsmässodagen, en av de allra äldsta, specifikt kristna högtiderna.

Kristet självförtroende

Jesus fick uppenbarligen ett judiskt självförtroende genom att leva enligt judisk rit. Kristet självförtroende hos barn, hur bidrar vi till det? Det talas ofta om bekräftelse, och det är naturligtvis grundläggande i all mognad både för barn och vuxna.

Jag vill också tala om *bekräftelse*. Det betyder att ta emot och växa som kristen och medmänniska. Det handlar om att få mod att vara sig själv och samtidigt vara ett vi tillsammans med andra. Bekräftelse är en svensk variant av engelskans ”empowerment”. För att barn ska kunna få bekräftelse räcker det inte med att de får utrymme, de måste också få verktyg, det vill säga kunskap och språk. Då kan bekräftelse ske!

Barn är teologer

Det är min uppfattning att vi kan ge barn mandat att vara teologer. Barns tolkningar av Bibeln är som vuxnas. Tolkningar uppstår i mötet mellan specifik erfarenhet och texten. Hur låter vi erfarenheten av att vara barn eller ung idag ge tolkningsnycklar och ingångar till texter? Det är viktigt att vi hittar vägar för det, inte bara för barnens utan för hela kyrkans skull. Evangeliet fördjupas och breddas när fler människor tolkar det utifrån sina erfarenheter. Om man i Bibeln har skrivit om barn, så har man även skrivit *för* barn. Marcia J. Bunge är professor i Lutherstudier vid Gustavus Adolphus College i Minnesota och har

ägnat mycket forskarmöda åt barns teologi. Barn är individer i utveckling, understryker hon, och de vuxnas uppgift är att leda och fostra dem i tro, att hjälpa dem att älska Gud och sin nästa. Luther menar att det är vuxnas ansvar att förmedla och ge näring åt barnens tro, att hjälpa dem utveckla sina gåvor och resurser så att de kan tjäna Gud och världen. För Bunge är det viktigt att se barn som moraliska varelser, med växande moralisk förmåga. Dopets kraft är en hjälp, och där är min grundsyn att vi ska bejaka den verkligt sakramentala kraften. Dopet ger barnen kraft att mogna som kristna, eftersom barn är fyllda av Guds Ande och har förmågor och talanger som bidrar i nuet och framtiden. Gud verkar redan i barns liv! Vuxna har att lyssna och lära av barnen, som kan vara förebilder.

Utveckling och stöd

Med stöd av Marcia J. Bunge och Martin Luther vill jag lyfta fram en flerdimensionell syn på barnen. Precis som Luther talade om *simul iustus et peccator*, på en gång syndare och rättfärdig, är barn fullvärdiga människor skapade till Guds

avbild, samtidigt som de är individer i utveckling och i behov av stöd och hjälp. Barn är gåvor från Gud och källor till glädje, men på samma gång är de kapabla till själviskhet och syndfulla handlingar. Alla barn är sårbara och i behov av skydd, samtidigt som de är starka, insiktsfulla, har gåvor att tjäna andra och kan vara förebilder i sin tro. Barns behov och förmågor hänger givetvis ihop med deras ålder. Självklart är en femåringens behov annorlunda än en trettonåringens. När en judisk pojke idag är tretton år gammal förväntas han kunna tillräckligt mycket om judendomen för att betraktas som vuxen i det religiösa livet. Han är då *bar mitzva*. Samma sak gäller för flickor men vid tolv års ålder, *bat mitzva*.

Under Jesus barndom var tiden för *bar mitzva* inte lika fixerad. När Jesus var tolv år, det vill säga kring tiden för hans *bar mitzva*, tog hans föräldrar honom till Jerusalem för att fira påsk. Efteråt började föräldrarna att gå hemåt och märkte inte att Jesus dröjde kvar i templet tre dagar för att fråga och samtala med de lärde (Luk 2:41–49). Den här tolvåringen fick tre dagar av intellektuellt krafttillskott. (Även om det berodde på att hans

”Gud verkar i alla barns liv, och vi som vuxna har till uppgift att hjälpa barnen se Guds fingeravtryck i deras liv. Hur kan ett barn lära sig att en måltid är en gåva, att natten inte är farlig utan en vila i Guds famn, att livet är en välsignelse? Jag menar att det är genom att vuxna talar i sådana här termer, genom att barnen får lära sig att be för vad som är viktigt i livet, genom att de får läsa berättelser som är grundläggande för livet med Gud.”

föräldrar hade glömt att hålla reda på honom.) Lukas, men också Matteus, är noga med att vi ska förstå hur djupt förankrat Jesu liv var i det judiska fromhetslivet. Det är som om Lukas vill inskräpa hos oss att det mirakel som skett, att Guds son fötts till världen, inträffat i en vanlig judisk vardag, att Jesus föräldrar iakttar alla de judiska seder och högtider som följde på varandra: omskärelse, rening, pidjon ha-ben, bar mitzva. Jesus lever som alla andra judiska pojkar, och samtidigt börjar vi ana att Guds mäktiga verk sker genom just den här pojken.

Att ge barn verktyg

Gud verkar i alla barns liv, och vi som vuxna har till uppgift att hjälpa barnen se Guds fingeravtryck i deras liv. Hur kan ett barn lära sig att en måltid är en gåva, att natten inte är farlig utan en vila i Guds famn, att livet är en välsignelse? Jag menar att det är genom att vuxna talar i sådana här termer, genom att barnen får lära sig att be för vad som är viktigt i livet, genom att de får läsa berättelser som är grundläggande för livet med Gud. Under 2017 fick vi i Västerås stift fram två olika

slags material om barns teologi. Det ena byggde på att barn uppmuntrades att skicka frågor till mig. Frågorna tillsammans med mina svar blev boken: *Varför har prästen så konstiga kläder?* (Verbum 2017). Det andra materialet är svaren på en fråga som barnen fick när de besökte Reformationsutställningen i Västerås domkyrka 2017. Nästan 10 000 barn guidades runt på utställningen och fick då frågan om vad som är allra viktigast att förändra. Barnens fem i topp projicerades på domkyrkan under november månad, efter Reformationsdagen 2017. Under novemberkvällarna lyste barnens ord på tegeltornet:

Fred på jorden

Kärlek och omtanke till andra

Klimatet

Jämställdhet

Alla människors lika värde

Det är inte gulliga kattungar på youtube eller äcklig skolmat som kommer fram, när samtalet blir på riktigt. Barn ser på världen, tolkar den och vill förändra. Ofta är deras analyser knivskarpa.

Sociologen Jan Macvarish, som är knuten till University of Kent och en avdelning för studier av föräldraskap, menar att dagens barn och ungdomar är infantiliserade. De uppfattas som ”yngre” jämfört med tidigare generationer. En 25-åring idag är en ungdom som knappt förväntas försörja sig. Ungdomstiden är utdragen, inte bara som synsätt utan också vad gäller praktiska förutsättningar. En trettioåring idag har sällan möjligheter att leva som deras föräldrar levde då de var trettio. Samtidigt är redan små barn sårbara och utsatta för livets och vuxenlivets trasighet. Motkraften till infantiliseringen är, hävdar Macvarish, att ha höga förväntningar på barn och unga vuxna. Det är viktigt att fokusera på deras styrkor. Vuxna som talar om barn och unga riskerar ofta att stanna vid deras problem. Macvarishs forskning är intressant när det gäller barns teologi. En slutsats är att vi måste förvänta oss att barn är teologer. De är självklara subjekt och aktörer. Om det enbart är vuxna som formulerar barnteologi, riskerar vi att gulla till det för mycket. Kanske blir det så för att vi inte orkar se förtryck och utsatthet när det gäller barn. Barn

är lika komplicerade som vuxna, och hur de hanterar sin vardag och sina relationer får konsekvenser för deras senare liv.

En judisk barndomssed som växte fram efter Jesus livstid är barnvälsignelsen på fredagskvällen. Då sabbaten sänker sig, före måltiden, läser judiska föräldrar den prästerliga välsignelsen över sina barn. För döttrarna läser man: ”Må Gud göra dig som Sara, Rebecka, Rakel och Lea.” Alltså Israels matriarker. För sönerna läser man det något mer kryptiska: ”Må Gud göra dig som Efraim och Manasse.” Varför nämner man Efraim och Manasse som spelar en så underordnad roll i Bibelns berättelser? Förklaringen jag fått är att de är det första syskonparet som inte har en dysfunktionell relation. Kain dödade Abel; Isak och Ismael lär inte känna varandra eftersom Ismael tvingas iväg på grund av rivalitet; Jakob lurar Esau och Esau svär att han ska döda honom; Josef kastas i brunnen och säljs som slav. Först med Josefs söner Efraim och Manasse bryts trenden med rivaliserande syskon. Barns relationer är inte alls okomplicerade och de behöver hjälp och stöd i att

utforma goda relationer och ta ansvar för vad de gör, i den mån de kan det. Kanske ökar oron hos barn just nu. Det är i så fall ett skäl till varför vi ska uppfatta barn som moraliska individer. De är andligt törstande människor med behov att tala om existentiella frågor och av att någon lyssnar på dem. Det är viktigt att de får språk och verktyg för att kunna be tillsammans med andra. Barn behöver förlåtelse och nåd. Vi sviker barnen om vi inte tar dem på allvar och utformar vårt sätt att vara kyrka utifrån dem.

Julens glada bud

Julen är en högtid med starka traditioner. Många av oss upplever förnyad förankring i kyrka och kristen tro under just jultiden. I en så stark och folklig högtid är det mesta en blandning. Den röd-klädde Sankt Nikolaus från dagens Turkiet blir upplyst av Sankta Lucia från Sicilien. Tomtar från nordisk folktro tittar förundrat på när änglarna flyger in över Betlehem. Skinkan och revbensspjäl-len från svenska bondgårdar låter sig väl avsmakas tillsammans med franska ostar och frukter från Mellanöstern. Allt sammanförs under beteckningen: julen. För mig och många andra betyder det en blandning av igenkänning och stillsam glädje.

Två påståenden om julen återkommer i olika former så gott som varje år. Med utgångspunkt i hur ofta man hör dem skulle man kunna ta för givet att de stämmer. Det ena påståendet är att julen egentligen bara är en gammal hednisk offerhögtid. Det andra är att julevangeliet är en påhittad saga: Skattskrivningen ägde aldrig rum och Jesus har aldrig fötts. Detta leder vidare till djupare frågor: Behöver julen

vara kristen? Kan den inte lika gärna avkristnas? Vi lever i en tid då vi lärt oss att påståenden inte bara ska tas för givna, vi måste granska fakta. Hur var det egentligen med midvinterblotet? Har det som berättas i julevangeliet verkligen hänt? Är den kristna julen bara en bluff som skyler över en hednisk högtid? Övergången mellan asatro och kristen tro på den skandinaviska halvön verkar ha skett utan större konflikter. Enligt den senaste forskningen var skiftet i det närmaste harmoniskt. Skulle den här tiden ha varit konfliktfylld för de kristna, skulle kristna kyrkor aldrig ha fått hedniska namn, som är fallet på många håll. I landskapen runt Mälaren finns till exempel Odensvi, Torsåker och Fröslunda kyrkor. Samma sak gäller namnen på veckodagarna. Skulle det hedniska ha betraktats som farligt skulle inte veckodagarna ha fått behålla sina hedniska gudanamn: tisdag efter Tyr, onsdag efter Oden, torsdag efter Tor, fredag efter Freja.

Den enda egentliga skriftliga källa när det gäller midvinterblot är Ynglingasagan, första boken i *Heimskringla*. I klara oljefärger på väldig duk illustrerade Carl Larsson midvinterblot för trapp-

hallen i Nationalmuseum. Ynglingasagan skrevs av Snorre Sturlasson och anses ha tillkommit cirka 1230. Den är viktig som källa till medeltidens kristna föreställningsvärld, eftersom den är skriven av kristna, men som faktaunderlag för asatron är den svag. Sagan ger inte mycket fakta om vad de asatroende sysslade med i midvintertid. Ett påstående många av oss fått höra är att julens röda färg skulle gå tillbaka på blodet från hedningarnas offerhögtid. Men det finns inget samband mellan asatro och röda kulor i julgranen. Som mycket annat som vi uppfattar som gammalt och traditionsenligt är det seder som tillkommit för inte så länge sedan. Bruket av det röda kan dateras till det högre borgerskapets festvanor under 1800-talet. Då var rött och grönt favoritfärger i deras murriga salonger, som till jul pyntades med girlanger och röda rosetter.

Försök att avkristna julen

Snart sagt varje år när julen närmar sig dyker det upp artiklar där man hävdar att julevangeliet, enligt vetenskaplig forskning, är ett hopkok av legender. Kejsar Augustus ordnade aldrig någon

skattskrivning, och Quirinius var inte ståthållare i Syrien vid tiden för Jesus födelse. Avsikten med dessa artiklar är uppenbarligen att avkristna själva julen.

Upphovsmannen till vår tideräkning var munken Dionysius Exiguus som levde i Rom på 500-talet. Dionysius placerade Kristi födelse i tidsaxelns mittpunkt. Han hade säkert sina poänger, men han var inget räknesnille. Det finns få hederliga forskare som menar att Exiguus skulle ha kommit rätt i sin tideräkning, och jag vet ingen som faktabaserat hävdar att 2020 verkligen skulle betyda 2020 år efter Kristi födelse. Munken Dionysios Exiguus missade med sitt klena räknande flera år när han gjorde vår tideräkning. Problemet är nämligen att Quirinius blev ståthållare i Judéen först år 6 e.Kr, och då genomförde han en folkräkning, alltså en skattskrivning. Så en sak är i varje fall säker: Jesus kan inte ha fötts det år som vår tideräkning utgår ifrån. Vad gäller frågan om eventuella skattskrivningar under kejsar Augustus, har man egendomligt nog ofta missat den mest näraliggande källan, nämligen Augustus självbiografi, *Res Gestae Divi Augusti*.

Den lät han nedteckna vid 76 års ålder och texten spreds över det Romerska imperiet genom att den höggs in i monument och tempel för att så många som möjligt skulle ta del av den. Det rör sig om en kejsares syn på sig själv som en gudom, men självbiografin innehåller också biografiska korn. Där nämns till exempel skattskrivningen som en verklig händelse.

Evangelierna: självständiga vittnesbörd

Ett annat argument mot julevangeliet brukar vara att Josef och Maria begav sig från Nasaret till Betlehem för att skattskriva sig. Enligt Lukasevangeliet hade nämligen romarna krävt att alla skulle ta sig till de platser varifrån deras familjer härstammade. De som opinionsbildar mot den kristna julen brukar mena att det här är ett argument mot Jesu födelse, eftersom Betlehem inte nämns som Jesu födelseort på något annat ställe i hela Nya testamentet. En så viktig uppgift borde ha spritt sig, hävdar man. Det korta svaret är att det finns många olikheter mellan evangelierna, och de har uppenbarligen aldrig korrigerats inbördes. Evangelierna är fyra självständiga vittnesbörd om

Jesus Kristus. För övrigt är det bara Lukas och Matteus som överhuvudtaget berör Jesus födelse.

Anspråken att avkristna julen är varken nya eller värdeneutrala. Idéhistoriskt hör de tydligt ihop med de vetenskapliga diskussionerna på 1700- och 1800-talen. Som en följd av dem uppstod bland teologer rörelser med syfte att förstå de kristna grundskrifterna utifrån nya vetenskapliga rön. Bibeln skulle undersökas med hjälp av förnuftet och nya vetenskapliga metoder: Jesu under ifrågasattes, liksom uppståndelsen och förstås jungfrufödelsen. Nattvarden reducerades till att vara enbart en måltid. Det positiva med detta är att Bibelns texter sedan dess varit möjliga att undersöka och diskutera, eftersom inga zoner längre är fredade. Samtidigt ledde detta till avmystifiering. Det skimrande och oförklarliga i julens värld släcktes ner. Rysningen och förundran inför det heliga förpassades ut.

Den idealistiska filosofin

En nydanare inom Bibelforskningen var David Friedrich Strauss (1808–74). I boken *Das Leben Jesu, kritisch bearbeitet* (1835) ger han sig bland annat på julen och menar att någon skattskriv-

ning aldrig ägde rum. Strauss huvudkälla var den romersk-judiske historieskrivaren Flavius Josefus (född 37 eller 38 e.Kr, död troligen kort efter 100). Josefus beskrev grundligt judarnas liv i östra medelhavsområdet på Jesu tid, som också var hans tid. Under 1800-talet användes Josefus skrifter för att kritiskt granska evangelierna och fakta i dessa. De angrepp som riktades mot texterna i Nya Testamentet besparades helt Josefus. Istället framställdes Josefus som ett sanningsvittne som inte behövde ifrågasättas. Först i senare forskning har Josefus hantering av fakta granskats, något som Strauss och hans lärjungar tycks ha varit ointresserade av. De drevs av idealismen som var en av 1800-talets stora filosofiska strömningar. Idealismen, eller snarare den tyska idealistiska filosofin, menade att idéerna fanns före historien, inte tvärtom. För Strauss innehöll Nya testamentet endast myter som hade till uppgift att ge de eviga idéerna en tillfällig klädnad. Strauss ville därför befria kristendomen så att det eviga kunde träda fram. Det som då återstod av personen Jesus var en fattig snickare. De här tankarna från 1800-talet har sedan förts vidare i många handböcker och i populärvetenskap ända in i vår

tid. Under några år som akademisk forskare fördjupade jag mig i den idealistiska filosofin. Då slog det mig hur ofta grundtankarna från denna dyker upp i de mest skilda sammanhang. Kärlekens kraft och samhörigheten mellan människor är exempel på idéer som enligt idealisterna har förkroppsligats i gestalter som Jesus, Buddha, Moses och Gandhi. Märkligt nog tycks stora idéer alltid landa hos stora män. Nobelpristagaren Verner von Heidenstam gjorde poesi av idealismens uppfattningar. I några strofer i sin sista betydande dikt *Jordevandrarens pilgrimsdröm* (1934) har Heidenstam kärnfullt sammanfattat idealismens program: ”Gudar åldras, gudar falla. Det gudomliga består.” Kontrasten mellan Heidenstams ord och julens grundbudskap kunde inte vara skarpare: det chockartat kraftfulla med den kristna julen är kroppsligheten, ljusår från idealismens evighetsidéer.

Poängen med barnet

Julen bygger på inkarnationen, att det gudomliga har blivit en människa som vi, med en kropp. Idealismens filosofer och poeter tonade gärna ner kroppen och materien, lyfte idéerna till något som

skulle vara högre. Inkarnationen fungerar på motsatt sätt: den höjer upp materien. Eftersom det gudomliga har fötts till världen som ett utsatt litet judebarn, har Gud valt sida. Guds kraft gäller alla utsatta och av livet tilltufsade. Gud visar vägen neråt, mot det vanliga, riskabla livet, genom att födas som en människa av kött och blod. När Kristus föddes i ett stall delade han verklighet med alla oss som kämpar med våra trasigheter och möjligheter. Han blev en av oss i denna söndriga värld.

De finaste julschildringarna jag vet är skrivna av Astrid Lindgren och målade av Elsa Beskow. Emmy Köhler uttryckte precis vad som är julens fundament i sin vackra julpsalm: Nu tändas tusen juleljus (1898). I andra versen säger hon vad saken gäller:

*Och över stad och land ikväll
går julens glada bud
att född är Herren Jesus Krist,
vår Frälsare och Gud.*

Varför har det varit så viktigt för en del att förkunna att julens innehåll inte är kristet? Om man

”I snabb takt tilltar problemen när kristen tro inte längre anses ha något att tillföra, vare sig det gäller människan eller skapelsen. Då blir det liksom fritt fram. Exploreringen av människa och skapelse kan pågå utan spärr, när livets helighet släcks ner. Reduceras vårt existensberättigande till produktion och konsumtion, då blir värnandet om den utsatta människan allt svårare att hävda.”

berövar julen sitt grundfundament och framställer den som icke-kristen, vad leder det till? Att julen inte skulle vara en kristen tradition är naturligtvis ingen neutral utsaga, utan en i högsta grad ideologiserad partsinlaga. Avkristnandet av julen oroar mig, eftersom det är en del av avkristnandet av människan och skapelsen. Det har pågått sedan 1700-talet och i framtiden kommer det förstås att vara ekonomiskt attraktivt att se människan som en maskin, där reservdelar kan bytas ut och avstängningen aktiveras, så fort kostnaderna för fortsatt liv blir för höga. Tankar på skapelsen som ett konto att tömma vid behov gynnar möjligen, på kort sikt, storindustrin, men tecknen på att planeten jordens gränser töjts allt för långt blir fler och fler. I snabb takt tilltar problemen när kristen tro inte längre anses ha något att tillföra, vare sig det gäller människan eller skapelsen. Då blir det liksom fritt fram. Exploateringen av människa och skapelse kan pågå utan spärr, när livets helighet släcks ner. Reduceras vårt existensberättigande till produktion och konsumtion, då blir värnandet om den utsatta människan allt svårare att hävda. Julens fundament – att Gud blev en

människa som vi – behöver lyftas fram i vår tid. Det behövs för hela skapelsens skull, men också för var och en av oss. Vi behöver kontakten med Guds varma ansikte, Jesus Kristus. Den förankrar oss. Det vet jag från mitt eget liv.

Värdshuset

Det var en man som var på väg från Jerusalem till Jeriko. Där överfölls han av rövare. Efteråt låg han rånad och halvdöd, övergiven på väggkanten. En präst gick förbi, men tittade åt ett annat håll och fortsatte. En levit passerade förbi, men tog en omväg för att slippa se den misshandlade mannen. Då kom en samarier. Han stannade, lutade sig ned över den skadade, tvättade såren och förband dem. Så lyfte han upp mannen på sin åsna, förde honom till ett värdshus och skötte om honom. Dagen efter betalade samariern värdshusvärdens och sade: ”Sköt om honom, och kostar det mer ska jag betala dig på återvägen.” Liknelsen om den barmhärtige samariern (Lukas 10:29–37) är som en programtext för kyrkan som social aktör. När man talar om Svenska kyrkan som social aktör brukar man ofta säga att den är en del av civilsamhället eller tredje sektorn. Första sektorn är med denna terminologi staten och andra sektorn marknaden. Ibland används också begreppet social ekonomi. Det myntades ursprungligen i Frankrike, blev en term inom EU och kom den vä-

gen in i Sverige. Det handlar om från staten fristående, idéburen ekonomisk verksamhet. Det kan till exempel vara ett trygghetsboende som drivs av ett pastorat i Svenska kyrkan. När vi funderar på Svenska kyrkan som social aktör i välfärdsstaten, blir frågor om mervärde och särart viktiga. Vilket mervärde skulle det kunna ge att Svenska kyrkans församlingar profilerar och stärker sina insatser som social aktör? Vilken särart till fördel för dem som behöver hjälp skulle Svenska kyrkan kunna vara bärare av?

Gemenskap och omsorg

Liknelsen om den barmhärtige samariern är insatt i ett längre textsammanhang och föregås av en lovprisning, där Jesus vänder sig till Fadern:

”Allt har min fader anförtrott åt mig. Ingen vet vem Sonen är, utom Fadern, och ingen vet vem Fadern är, utom Sonen, och den som Sonen vill uppenbara det för.” (Lukas 10:22).

Det är en innerlig, mystik gemenskap mellan Fadern och Sonen som Jesus ger uttryck för. Beskrivningen av Gud som gemenskap är en slags modell av det som senare i kyrkans lärotradition

kom att kallas Treenighet: Fader, Son och Ande. Varje människa och allt som finns, är indraget i gemenskapen mellan Skaparen, Kristus och den heliga anden. Enligt kristen tro tillförs skapelsen mervärde genom uppenbarelsen, det vill säga det som sker med och kring juden Jesus. Det han förmedlar med sitt liv avgör skapelsens fortsatta historia. En direktkontakt mellan Gud och människa/skapelse öppnas genom Kristus födelse, liv, död och återkomst till livet. Att ställa sig i kontakt med uppenbarelsen gör skillnad i en människas liv, och den människan kan göra skillnad. Kontakten etableras genom bön och genom att man tolkar sitt liv och sin situation utifrån de berättelser om uppenbarelsen som ryms i Bibelns böcker. Genom att fira gudstjänster och genom att utföra kärleksfulla gärningar blir individer ett ”vi” med kyrkans gemenskap.

I Lukas kapitel 10 följer alltså liknelsen om den barmhärtige samariern i nära anslutning till Jesus lovprisning av Fadern. Det understryker att man förlorar en dimension om liknelsen förstås individualistiskt. Den är mer än en uppfordran till enskilda om att visa barmhärtighet.

I stället kan den tolkas utifrån gemenskapen inom Gud, Treenigheten. Människors delande med varandra har med den treenige guden att göra, oavsett vad man tror eller inte tror på. Handlar liknelsen om den barmhärtige samariern om mer än personlig bättring, då kommer värdshuset i centrum. Samariern verkar ha förtroende för värdshuset eftersom han betalar i förskott. Tack vare att värdshuset tar hand om den slagne så kan samariern fortsätta vidare och utföra andra uppdrag.

”Gå du och gör som han”

Lukas skriver att när Jesus hade avslutat sin berättelse, sade han: ”Gå du och gör som han.”

Den uppmaningen har den kristna kyrkan följt från sin allra första tid. I stycket som följer efter liknelsen om den barmhärtige samariern ger evangelisten Lukas ett exempel på det. Han berättar att Jesus vandrade in i byn Betania, och där träffar han först Marta. Hon tar med honom hem till sin syster Maria och sin bror Lasaros. Systrarna tar hand om Lasaros som är sjuklig. Redan i första mötet blir det krångel mellan syst-

rarna i fråga om arbetsfördelning. Deras hem är ingen paradismiljö. Ändå framställer Lukas hemmet med de tre syskonen som något av en idealbild för den kristna församlingen. Syskonen lever tillsammans och Lasaros får den omsorg han behöver. Det som sker hemma hos Marta, Maria och Lasaros liknar det som hände på värdshuset när den barmhärtige samariern kom dit. På samma sätt har det förankring i föreställningen om Gud som gemenskap, som Lukas skriver om tidigare i samma kapitel, i Treenigheten. Det är ingen tillfällighet att många genom historien har talat om både värdshuset och syskonens hem i Betania som en vision för kyrkan.

Den omsorg som evangelisten Lukas målar upp och som den tidiga kyrkan byggde vidare på hade en lång förhistoria. I judisk tro är respekten för varje människa självklar, eftersom varje människa är *Imago Dei*, Guds avbild. Den hebreiska bibelns böcker (Gamla testamentet) beskriver hur profeter klivit fram för att protestera mot ett samhälle där man glömt både Gud och omsorgen om människor. En av profeterna var

Amos, verksam omkring 700 år före Jesus. Mot sitt eget folk röt Amos: ”De säljer den oskyldige för pengar och den fattige för ett par skor. De trampar ner de svaga och skuffar undan de hjälplösa.” (Amos 2:6–7).

Det profetiska draget i den hebreiska bibeln är en del av föreställningen om Guds oinskränkta makt. Guds välde omfattar i den hebreiska bibeln inte bara en liten sakral sektion av tillvaron. Det gäller inte bara det judiska folket utan hela världen (2 Kungaboken 19:15, Psaltaren 24:1–2, 47:8, 99:1, 103:19). Den tidiga kyrkan följde Jesus uppmaning att gå och göra som samariern. Altare och värld hängde självklart samman. Det visade sig i gästfrihet, att den som behövde vård och omsorg fick det även om man inte kunde betala. Så som brödet och vinet delades kring altaret, skulle resurserna delas i vardagslivet. Det blev en institutionaliserad omsorg byggd på samma modell som liknelsens värdshus, samtidigt som den påminde om familjen i Betania. Den unga kyrkan kom att fungera som en blandning av värdshus och familj.

Kyrkan i Norden

Under århundradena närmast före år 1000 bredde kristen tro ut sig i Norden. Nordeuropas karta delades så småningom in i socknar med ett sockencentrum, där det skulle finnas en sockenkyrka. Ur den kristna kyrkans struktur växte den svenska statsmakten fram. Kloster grundades, och de byggde upp skolor och sjukhus.

Med reformationen på 1500-talet stängdes klostren. Nu blev socknarna utförare av vård och utbildning. Den svenska socknen utgick helt från det lokala men dess regelsystem var statsmaktens, med kyrkoherden som högsta tjänsteman. Grunden för allt vad vård och utbildning hette skulle för lång tid förbli kristen. I de katolska nationalstaterna i Sydeuropa kom utbildning och vård att fortsätta att skötas av klosterordnar. Forskning har visat att det innebar en nivå på verksamheten som sällan uppnåddes i Sverige, men ordensfolket nådde å andra sidan bara begränsade grupper i samhället. I Sverige var nivån måttlig, men deltagandet omfattande. Med en generalisering kan man sammanfatta att de sydeuropeiska ordnarna fokuserade på en mindre grupp, medan de

svenska socknarna fick med alla. I båda fallen var sambandet mellan altare och värld självklart.

Med 1700-talet kom förändringar av socknarna i Sverige och under 1800-talet tog de fart. Statskyrkan hade inte längre monopol inom skola och vård. Landstingen skapades och genom 1862 års kommunalreform började man tala om borgerliga socknar, skilda från de kyrkliga. De borgerliga socknarna kom allt oftare att kallas kommuner. Altare och värld skildes långsamt åt.

Nya vindar

1800-talet var folkrörelsernas tidevarv. Inspirerade av sin kristna tro började fler och fler kvinnor ta ansvar för fattiga och sjuka. Hanna Ouchterlony tog Frälsningsarmén till Sverige, Marie Cederschiöld grundade Ersta diakonianstalt, Ebba Boström skapade Samariterhemmet i Uppsala. Dessa kvinnor drevs av ett engagemang präglad av bibelläsning. De var övertygade om att den enskilde kunde göra skillnad genom att följa Jesus uppmaning att göra som samariern och samtidigt skapa institutioner som liknelsens värdshus. I slutet av 1800-talet började man använda ordet

diakoni: tjänst, i svenskan. Under andra hälften av 1800-talet grundades diakonianstalter. Systrar med celibatlöften knöts till moderhus som skulle fungera som en slags familj, liknande syskonens i Betania. Diakonissor och diakoner utbildades att verka som samarier och värdshusvärdar, i uppsökande verksamhet och på vårdinstitutioner.

Samtidigt som diakonala anstalter växte upp i kyrkans hägn pågick en annan utveckling i samhället. 1900-talet kom att betyda att de flesta av Sveriges institutioner inom vård, skola och omsorg tömdes på kristet idéinnehåll. Skolan och sjukvården motiverades inte längre med kyrkans centrala roll i nationens utveckling, inte heller med argument från Bibeln. Den svenska välfärdsstaten valde för sin konsolidering att uppfatta själva statsmakten som en garant för medborgarnas rättigheter.

Mervärde och särart

När ett altare står utan kontakt med människors sociala situation, riskerar det att manifesteras en privatiserad kristen tro. Man kan tala om Guds rike och den barmhärtige samariern, men det stannar vid det individuella. En privatiserad kris-

”Statsmakten har i perioder bjudit in kyrkan att på nytt bli utförare inom vård, skola och omsorg. Det kan uppfattas som ett läkemedel mot privatiserad och individualistisk kristen tro, och utifrån den kristna kyrkans arv kan erbjudandet verka självklart att bejaka. Samtidigt finns det risker när samhället har behov av kyrkan. En risk är om motiven till engagemangen reduceras till ekonomi, utan förankring i ett pågående teologiskt samtal.”

ten tro är i mycket ett resultat av ett västerland där det kristna arvet alltmer hänvisas till privatzonen. I en sådan omvärld får kristen tro ha betydelse för mig och mitt inre liv, men det kan uppfattas som förmätet att hävda att den skulle kunna påverka samhället.

Statsmakten har i perioder bjudit in kyrkan att på nytt bli utförare inom vård, skola och omsorg. Utifrån den kristna kyrkans arv kan erbjudandet verka självklart att bejaka. Samtidigt finns det risker när samhället har behov av kyrkan. En risk är om motiven till engagemangen reduceras till ekonomi, utan förankring i ett pågående teologiskt samtal. En annan risk är om viljan att vara statsmakten till nytta medför en för kyrkan negativ anpassning, med långtgående, självpåtagna förändringar. Kyrkans uppgift är att göra som samariern, att ta hand om den som det etablerade samhället bortsåg ifrån – inte att erbjuda ytterligare valmöjligheter i ett konsumtionssamhälle. En särart som den kristna kyrkan har att förvalta, är att dess medarbetare ska öva profetisk känslighet genom att dela liv med människor som hamnat utanför det allmänna. Med inspiration från Amos

och de andra profeterna ska kyrkans företrädare protestera inför dem som bär ansvaret, när fattiga och röstsvaga lämnas utanför det allmänna.

Det profetiska uppdraget är en bärande beståndsdel i kyrkan. När Martin Luther skrev om *vocatio* (kallelsen) handlade det om människans ansvar för det gemensamma. Han menade att inför människor (*coram hominibus*) förvaltar och utvecklar varje individ Guds skapelse genom sitt arbete. Inför Gud (*coram Deo*) är individen en mottagare som lever helt av Guds nåd. I Luthers efterföljd har svenska teologer som Einar Billing och Gustaf Wingren hävdad att i uppdraget (kallelsen) ska kristna arbeta tillsammans med människor av annan tro eller icke-tro. Vilket uppdraget är och hur det ska utföras beror på vilka behov som finns. Att Svenska kyrkan genom sina pastorat finns med i utvecklingen av välfärden är en fortsättning på kyrkans historia. Men ska Svenska kyrkan profilera sig som social aktör måste altare och värld hänga samman. Kyrkans mervärde och särart låter sig inte enkelt beskrivas. Men finns det beteende och förhållningssätt som växt fram ur

gudstjänstfirande, bibeltolkning, bön och kärleksfulla handlingar, så kommer det att ge mervärde och mening. Den gamla socknens vidfamnande verksamhet förutsatte med självklarhet kristna motiveringar. De kristna motiven tog sig uttryck i gudstjänstfirande, ansvar för vård och lärande och andra frågor som rörde sockenbornas situation. Guds treenighet var då som nu grunden för helheten. Ingenting säger att det blir konfliktfritt, det visade redan syskonen i Betania. Samtidigt kan förtroende och tillit av det slag som fanns mellan samariern och värdshusvärden växa fram. Mervärdet och särarten är dynamiska och föränderliga, eftersom dessa bygger på förankring i både altare och värld. Med profetisk skärpa ska kyrkans företrädare påvisa utsatthet och förtryck och, i den mån det behövs, skapa nya verksamheter i den barmhärtige samarierns och värdshusvärdens anda.

Folkmordet 1915

Det är ingen tillfällighet att Folkmordet 1915 uppmärksammas alltmer över världen och så även i Sverige. Den 24 april 1915 arresterades och avrättades fler än 200 kristna intellektuella i Konstantinopel i Osmanska riket, det vill säga i dagens Istanbul i Turkiet. Det var inledningen på ett folkmord av kristna. Omkring en miljon armenier och hundratusentals assyrier, syrianer, kaldéer och greker mördades. Osmanska riket tömdes i stort sett på sin kristna befolkning. Massmorden skedde på order av de styrande. Vid den här tiden hade ungturkarna makten i Osmanska riket, och de såg turkisk nationalism som en lösning på det osmanska rikets problem. De kristna minoriteterna passade inte in i deras strävanden efter en etniskt homogen, muslimsk stat.

Folkmordet 1915 är ännu idag en het politisk fråga, eftersom Turkiet fortfarande inte erkänner att det var ett folkmord. Det är enligt lag förbjudet i Turkiet att hävda att det var ett folkmord. När det amerikanska representanthuset erkände folkmordet 2019 var reaktionerna från den tur-

kiska regeringen således starka och Vita huset har inte ställt sig bakom erkännandet. På samma sätt har den svenska regeringen inte ställt sig bakom det erkännande av folkmordet som riksdagen gjorde 2010. Många av ättlingarna till de överlevande bor idag i Sverige. Särskilt stora grupper finns i Västerås, Örebro, Borlänge, Enköping och Södertälje. I Västerås finns nu långt framskridna planer på en minnestavla, något som redan uppförts i bland annat Enköping och Örebro. I den här folkgruppen i Sverige är många syrisk-ortodoxa kristna från området Tur Abdin i sydöstra Turkiet, på gränsen till Syrien. Där finns en urgammal kristen kultur med många kloster. Idag bor bara omkring femtusen kristna kvar i området. För trettio år sedan fanns där 20 000 kristna.

Tur Abdin

Gnistrande stjärnhimmel, djup tystnad. Stjärnhimlar tillhör människans starka upplevelser. Det blir varmt i kroppen när jag tänker på nätterna då vi sov under stjärnorna i Tur Abdin. Vi sov på det platta taket till ett av de äldsta klostren i världen, Deir Zafaran. Det kallas Saffransklostret eftersom

det är byggt av en lysande gul sandsten. Det väldiga byggnadsverket ser ut som en enorm saffransdeg där det ligger på slätten. När jag låg och tittade på stjärnorna hade jag ett decimetertjockt täcke av tagel över mig. Det höll mig varm, trots att nattkyllan bet i ansiktet. Långt borta vid horisonten synes ljusen av gränsposteringarna mot Syrien. Över oss glimmade stjärnorna. Enligt legenden var det i den här trakten Österns stjärntydare sammanstrålade. Under ett möte, berättas det, utvalde de vilka vise män som skulle fortsätta färden till den nyfödde konungen som enligt tecken på stjärnhimlen hade blivit född. Den fortsatta berättelsen finns i Matteusevangeliet 2:1–12. Stjärnhimlen över oss när vi sov på taket, är mitt starkaste minne från en flera veckor lång utbildningsresa tillsammans med uppsalastudenter från Syrisk-ortodoxa kyrkan och Svenska kyrkan. Det var omtumlande att uppleva spillrorna av det som en gång var en blomstrande kristen kultur. Redan i första generationen efter Jesus verkar kristen tro ha slagit djupa rötter i den här delen av världen. Lärjungen Petrus kom efter Jesu död till regionen och blev enligt traditionen den första biskopen av Antiokia. I den successio-

nen står idag den syrisk-ortodoxa patriarken av Antiokia som är syrianernas andliga överhuvud. Han residerar numera i Damaskus och står som en levande garant för att alla de syrianer som är spridda över världen har sitt rotfäste i en kristen kultur. De första kristnas arv från templet och synagogan lever vidare i den syrisk-ortodoxa kulturen, vars kyrkospråk är arameiska, direkt besläktat med det språk Jesus talade. Guldåldern för denna kultur var 300-talets slut och 400-talets första hälft. Då gav utbytet mellan kristen tro och det klassiska arvet från Aristoteles och Platon energi åt många lärda kvinnor och män. Deras poetiska utläggningar om förhållandet mellan Jesus som Gud och människa är fortfarande läsvärda.

Splittringen

Katastrofen kom år 451 e.Kr. På senhösten det året sammankallade den östromerske kejsaren Marcianus i Konstantinopel det fjärde kyrkomötet. Det hölls i Kalcedon som idag är stadsdelen Kadıköy i Istanbul. Efter att ha tryckt tillbaka hunnernas ledare Attila skulle kejsar Marcianus ta tag i rikets inre spänningar. Olika uppfattning-

ar om Jesus gudomliga natur och mänskliga natur hade blivit identitetsmarkörer för olika folkgrupper inom riket. Kejsaren krävde en enhetslösning och resultatet blev det motsatta. Konciliet slutade med att kejsaren stödde kyrkoledningarna i Konstantinopel och Rom. Patriarkerna i Jerusalem, Alexandria och Antiokia förklarades som here-tiska, det vill säga villolärare.

Skillnaderna i de filosofiska formuleringarna om Jesus två naturer tillhör idag historien. Men den djupgående splittringen i Kalcedon 451 har haft följderna in i vår tid. De flesta kristna i östra medelhavsområdet isolerades från kontakter västerut. Det gällde Armeniska ortodoxa kyrkan, Koptiska ortodoxa kyrkan, Etiopiska ortodoxa kyrkan, Eritreansk-ortodoxa kyrkan och Syrisk-ortodoxa kyrkan. Kort sagt, de äldsta kristna kyrkorna i Bibelns länder. En följd av splittringen mellan kyrkorna i väst och öst blev att de orientaliska kristna var försvagade när erövrarna kom. Och de kom med besked. Beridna arméer från Arabiska halvön anföll städer och kloster. Ryttnarfolken från stäpperna i norr brände och plundrade. Korsfararna från Europa slog sönder så

mycket de förmådde av de kristnas tillvaro. Just korsfararnas förstörelse av den kristna orienten nämns sällan i historieböckerna. Det är på tiden att vi börjar ta in att de flesta offren för korstågens framfart faktiskt var kristna.

Osmanska riket

När Osmanska riket formerades under 1400- och 1500-talen hade de kristna i östra medelhavsområdet tryckts ihop till enklaver, och i den nya stormakten betraktades de som särbehandlade undantagsgrupper under sultanen i Konstantinopel. Längre fick de kristna kyrkorna leva som någorlunda tolererade urbefolkningar i en närmast medeltida struktur under muslimska feodalfurstar. Under 1700- och 1800-talen började en förändring att komma. Armenierna blev en folkgrupp som snabbt anpassade sig till det nya i tiden. I likhet med judarna i Europa under samma tid blev många armenier köpmän, bankirer eller läkare. Under samma tidsperiod började idéer växa fram om sekulära enhetsstater utan kristna minoriteter. Som en följd av detta genomfördes 1889 det första massmordet på kristna i Osmanska riket. Drömmen om den se-

kulära nationen utan självständiga minoriteter tog fart genom den ungturkiska rörelsen, som i slutet av 1800-talet samlade militärer och opinionsbildare i en gemensam vision om en enhetlig turkisk stat. Ungturkarnas idéer låg bakom folkmordet på kristna som inleddes 1915 och drabbade armenier, assyrier, syrianer, kaldéer och greker.

Den svenska missionären Alma Johansson (1881–1974) arbetade 1915 i staden Mush i östra Turkiet där den kristna missionen drev ett barnhem. Hon bevittnade folkmordet och skrev noga ner allt hon såg. Efteråt reste hon runt i området och dokumenterade ögonvittnesskildringar. Hennes berättelser är fasansfull läsning om de dödens karavaner med kvinnor och barn som tvingades släpa sig fram till sina avrättningar. Med hjälp av bibelord kodade Alma Johansson brev som kunde komma igenom censuren och nå Sverige. Denna modiga kvinna red ensam till Konstantinopel för att uppmärksamma diplomater på vad som hände. I Armeniens huvudstad Jerevan finns idag ett stort monument över dem som bekämpade och avslöjade folkmordet. Där bland hjältarna finns Alma Johanssons namn.

”Det är ingen tillfällighet att Folkmordet 1915 nämns allt oftare nu. Eftersom det inte erkänns av Turkiet, och flera länder vill hålla sig väl med Turkiet, har tystnaden bidragit till att legitimera fortsatta förföljelser av kristna och andra folkgrupper. Kunskap om och vänskap med Orientens människor bygger framtidens Sverige. Minnestavlor som sätts upp har en viktig funktion. De är en ständig påminnelse om det som hände, och de blir platser för högtider på minnesdagen den 24 april.”

Hon ligger begravd på Skogskyrkogården i Stockholm där svenskarmenier varje år den 24 april hedrar hennes minne. Det var märkligt att ligga i stillheten under stjärnhimlen på ett tak i Tur Abdin och föreställa sig karavanen med stjärntydare som dragit fram där på slättlandet. Och samtidigt veta att under 1915 och några år framåt hade dödens karavaner med kvinnor och barn drivits fram i samma trakter. Hur är det möjligt att så mycket skönhet och en sådan ohygglig brutalitet kan samsas under samma stjärnhimmel? Nästan lika märkligt är det att i vardagen hemma i Sverige möta ättlingar till överlevarna från Folkmordet 1915.

Nej, det är ingen tillfällighet att Folkmordet 1915 nämns allt oftare nu. Eftersom det inte erkänns av Turkiet, och flera länder vill hålla sig väl med Turkiet, har tystnaden bidragit till att legitimera fortsatta förföljelser av kristna och andra folkgrupper. Kunskap om och vänskap med Orientens människor bygger framtidens Sverige. Minnestavlor som sätts upp har en viktig funktion. De är en ständig påminnelse om det som hände, och de blir platser för högtider på minnesdagen den 24 april.

Ett gemensamt rotsystem

För några år sedan träffade jag en fransman som berättade för mig om att han tågluffat genom Sverige. Han hade åkt ända från Malmö till Nordkap, tur och retur, och slagits av kontrasten mot hans eget land, La France, där varje kvadratkilometer är laddad med historia.

– Hos er ser man skogar och sjöar, skogar och sjöar. Vilka avtryck har historien överhuvudtaget gjort i Sverige? Hur ska man kunna trivas i ert land när man bara ser natur som ser likadan ut hela tiden?

Det var en ganska kritisk fråga. Jag blev tyst en stund och tänkte efter. Hur skulle jag kunna göra det tydligt att också uppe hos oss i norr finns det kulturhistoria, miljöer och berättelser som gör landet förståeligt och möjligt att trivas i? Så kom jag på det och svarade kort:

– Les églises, kyrkorna.

Så förklarade jag att Sveriges kyrkor, i motsats till hur det är i Frankrike, varken har rensats av revolutionärer eller reformatorer. Sverige har också varit förskonat från krig, och det märks i

våra kyrkor. Inte heller har vi haft något överdrivet välstånd, så att kyrkorna blivit som nya under varje ekonomisk blomstringsperiod. Jag sa det inte, men jag tänkte för mig själv på hur Frankrikes revolutioner gjort rent hus i deras kyrkor, och därför ser de ofta både gråa och tomma ut. Så fortsatte jag att berätta om hur varje kyrka i Sverige är som en skattkammare. Även om den är liten, byggd i trä och ligger i glesbygd. Där inne har klenoder samlats genom århundradena. Orgeln har spelat för de rikaste lika väl som för de fattigaste. I många kyrkor på svensk landsbygd används fortfarande dopfuntar som är huggna samtidigt som runstenarna. Han häpnade när jag berättade om all den historia som finns dokumenterad i våra kyrkotextilier, och han var tvungen att erkänna att något liknande inte finns i Frankrike.

Internationella konstkännare häpnar

Så där höll jag på. Jag berättade om alla medeltida träskulpturer och speciellt om altarskåpen som nästan alltid står kvar och fortsätter att användas. Skåpen som är fyllda av målningar och skulpturer från skiftet mellan 1400- och 1500-talen får

internationella konstkännare att häpna. Det gäller till exempel det furstligt storslagna skåpet i By kyrka, de enastående skåpen i Möklinta, Köping, Munktorp, Arboga, Gagnef, Evertsberg och förstås den koncentration av altarskåp som bevarats i sin originalmiljö i Västerås och Strängnäs domkyrkor. När de var nya var dessa skåp de främsta som tidens teknik och vetande kunde frambringa. Andra viktiga skåp med kulturhistoria är kyrkor-nas textilskåp. De är överfulla med nålens och vävstolens konstverk, de äldsta tygerna är från medeltiden. I Säfnäs kyrka har några herrgårdsfröknar Grave, från sedan länge försvunna järnbruk, försatt kyrkan med utsökta broderier i mustig senbarock. Under 1900-talet var det ofta syföreningarnas medlemmar som bekostade och skapade de kyrkotextilier som behövdes. Den framväxande liturgiska rörelsen inspirerade församlingarna att ta fram textilier i kyrkoårets färger: violett till advent och fasta, vitt och gärna guld till jul och påsk, grönt till den långa trefaldighetstiden, blått till Jungfru Marie bebådelsedag, rött till Annandag jul och de andra martyrdagarna. 1900-talets bidrag till kyrkorummet är också kormattorna, det

vill säga konstverk i tyg som skulle placeras på golvet längst fram i kyrkan. Mönstren ritades ofta av de främsta textilkonstnärerna i landet, som Dagmar Lodén i Leksand (1904–1989) och Märtha Gahn i Fellingsbro (1891–1973). Kormattornas färgstarka mönster kan vara lika halsbrytande som målningar av Picasso. Många gånger var det kvinnor i bygden som tog hand om själva vävningen sedan mönstret hade levererats. Det fanns många kompetenta kvinnor i småbrukarhem och arbetarbostäder.

Ofta blir jag överraskad av de klenoder som finns i våra kyrkor. Senast hände det i Lindesbergs kyrka, när jag plötsligt såg Gerrit van Honthorsts (1592–1656) *Herdarnas tillbedjan* över dörren till sakristian. Kopior av den bilden är spridda över hela världen, så jag sade något om att även Lindesberg har en kopia. Direkt fick jag svar på tal:

– Det är ingen kopia, det är originalet!

Honthorst i original, kan det stämma? Är den inte en av Kölns turistattraktioner? Så är det, men ytterligare ett original finns i Lindesbergs kyrka. Samtidigt skapas hela tiden nya kopior av Honthorst målning i dess Kölnversion, och dessa sprids jorden runt genom internet.

Svenskarna värdesätter sina kyrkobyggnader

En sak som förvånade min franske bekantskap var att när Sverige blev ett av världens modernaste länder behöll svenskarna omsorgen om sina gamla kyrkor. Att man dessutom byggde massor med nya kyrkor i funkis efter andra världskriget, för att betjäna industriarbetarna i expanderande orter, det hade han inte väntat. Undersökningar visar att 91 procent av Sveriges befolkning värdesätter kyrkobyggnaderna, därför att de är en plats för stillhet och eftertanke. Jag förstår dem. Det förtroende som Svenska kyrkan åtnjuter i samhället bygger bland annat på kyrkans miljöer. En trosgemenskap som firar sina gudstjänster i högresta, rymliga landmärken kan samla riktigt stora skaror när det behövs. Det har nationella kriser i Sverige visat: Palmemordet, Estoniakatastrofen, tsunamin i Thailand 2004, terrordådet på Drottninggatan 2017. Kyrkorna finns där när personliga kriser drabbar en själv och ens närmaste: objudna sjukdomar, förluster, älskade gamla människors bortgång, alltför ofta även älskade unga människors död. Kyrkan öppnar sig som en varm och stabil famn när underlaget skakar. Det

behöver jag inte säga mer om, eftersom de flesta har upplevt det så starkt att de därefter tar kyrkan för självklar. När Svenska kyrkan år 2000 fick ändrade relationer till staten, ingick som en del av överenskommelsen att staten skulle ge ett visst bidrag till kyrkobyggnader. Jag hör många som tror att staten står för alla utgifter för byggnader, men det stämmer inte. Den absolut största kostnaden för underhåll och drift bär Svenska kyrkans medlemmar. Den som väljer att inte vara medlem avstår därmed från sitt medlemsbidrag till de 2 942 kyrkobyggnader som ägs av Svenska kyrkan, och som skyddas enligt fjärde kapitlet i kulturmiljölagen. Skattemedlen till kyrkobyggnaderna gäller endast antikvariska merkostnader. Men sådana finns det å andra sidan gott om. Tänk efter själv vad det kan kosta att tillverka och lägga på ett nytt spåntak som därefter ska tjäras. Som till exempel taket på Ljusnarsbergs kyrka och de andra kyrkorna i Bergslagen. När de två historiska orglarna i Husby kyrka i Dalarna behövde renoveras, räckte medlemsavgifterna inte långt. Den som har egen erfarenhet från altanbyggen och köksinredningar anar kanske vilka belopp det kan röra

sig om, när landets äldsta byggnader och deras många tusen kvadratmeter ska restaureras med antikvariskt expertstöd och hantverkare på högsta specialistnivå.

Spår av tusen års historia

Det talas mycket om kyrkobyggnader, och statens kyrkoantikvariska ersättning är riktad just till kyrkobyggnader. Men då ser man kyrkobyggnader som solitära monument, isolerade från omgivningen. Jag vill hellre tala om kyrkomiljöer. De första tusen åren i riket Sveriges historia speglas i de miljöer där kyrkorna ingår. Det räcker att tänka på kyrkogårdarna där ortens befolkning ligger begravd. På Surahammars kyrkogård till exempel har arkeologer kunnat visa att bygdens folk begravts på samma plats sedan 800-talet. Ett annat intressant exempel på hur de gångna tusen åren lämnat spår i kyrkans miljöer ger protokollet från sockenstämman den 2 september 1750 i Nås kyrkby i Dalarna. Där står det om ”nyttan och angelägenheten av att inrätta ett sockenmagasin i Nås”. I sockenmagasinet skulle delar av skördarna samlas in under gynnsamma år för att

”Det fina med just kyrkans miljöer är att de är konkreta: skrovliga stenar, heliga kärl, skimrande tyger, tak som luktar tjärad spån. Alla sinnen berörs. Det konsthantverk, den arkitektur, de skrudskåp och de utomhusmiljöer som kristen tro har format, är guldrummet i vårt lands kulturarv. Det är tillgängligt för alla, och samtidigt decentraliserat till alla delar av landet.”

under nödår delas ut åt de fattiga. Socknen med sin sockenkyrka och sockenstämma hade ansvar för alla bygdens angelägenheter. Man skilde ännu inte mellan kyrkligt och borgerligt. Sockenmagasinen blev de första socialkontoren i Sverige. I närheten av sockenmagasinet står ofta tiondeboden som var det första skattekontoret. Där finns även prästgården, och inte sällan är det grannskapets finaste hus, som i min hemstad Askersund. Även ålderdomshem hör hemma i kyrkomiljön, eftersom äldreomsorgen i landet vuxit fram ur kyrkans organisation. Detsamma gäller skolan. På många håll är de gamla kyrkskolorna fortfarande i bruk.

Hela befolkningens kulturarv

Hundra procent av befolkningen berörs av kyrkomiljöerna som kulturarv. Det ska inte göras skillnad på människor, inte heller när det gäller rätten till vår gemensamma historia. Det fina med just kyrkans miljöer är att de är konkreta: skrovliga stenar, heliga kärl, skimrande tyger, tak som luktar tjärad spån. Alla sinnen berörs. Det konsthantverk, den arkitektur, de skrudskåp och

de utomhusmiljöer som kristen tro har format, är guldrummet i vårt lands kulturarv. Det är tillgängligt för alla, och samtidigt decentraliserat till alla delar av landet. Det går utmärkt att vara ateist och samtidigt högintresserad av de snart tusenåriga dopfuntarna i sten, som sannolikt höggs av "omskolade" runristare. Med det självklaras rätt förmedlar kyrkomiljöernas siluetter redan på långt håll att det här är mer än någons privatzon. När den smäckra kyrkspiran i Mora sticker upp över horisonten tillhör den var och en som bor i Mora, helt oberoende av i vilken riktning man vänder sig när man ber, eller inte ber.

Det kyrkliga kulturarvet lever vidare och utvecklas. På julaftonen för ett par år sedan återöppnades Gagnefs kyrka efter en omfattande renovering. Kyrkan var som så ofta fylld av barn. Musiker, präster och pedagoger i pastoratet uppförde ett julspel som fick barnen att leva med och skratta högt. Den här julaftonsmorgonen var vi många som beundrade den nya glasväggen under orgelläktaren, där ljuset silas genom Ottilia Adelborgs knypplade spetsar med Gagnefs kyrka i mönstret. Framför glasväggen öppnar sig

kyrkorummet och förgyllningen i det medeltida altarskåpet gnistrade i solskenet. Tillsammans med barnens vibrerande närvaro blev den här gudstjänsten ett koncentrat av glädje och kraft. Förankringen i historien gick inte att ta miste på, heller inte riktningen mot framtiden. Det här är kristet självförtroende som kyrkan skapat sedan tvåtusen år. Hela tiden möter jag individer som får förankring och sammanhang av sin kristna tro. Det handlar inte om någon privatsak, snarare om att vändas utåt till tjänst för det gemensamma. Både bildligt och bokstavligt rätar människor på ryggen och särskilt tydligt blir det bland ungdomar.

Inför de utmaningar världen står idag är det ett jag vet säkert: att individer som inspirerats till tjänst för det gemensamma kommer att behövas. Det bästa i människan behöver lockas fram, och den kapaciteten har kyrkan under tvåtusen år visat att den har. Samtidigt vet jag att de döpta aldrig kommer att bli hundra procent av Sveriges befolkning, och att de heller aldrig varit det. Visionen är att det ska finnas tillräckligt många med råg i ryggen den dag det behövs. Kristet själv-

förtroende i en tydlig del av befolkningen kan ge kraft och mod åt ett samhälle som av allt att döma kommer att behöva just det. Samtidigt omfattar den gemensamma kulturhistorien samtliga individer i vårt land.

Nåsfararna

Ett syfte med de här texterna har varit att lyfta fram kristen tro som en drivkraft för människans och samhällets utveckling och mognad. Samtidigt vet jag att det finns både dålig och bra religion. I Nås i Dalarna uppförs om somrarna Ingmarsspelen. Det var Rune Lindström som gjorde teater av Selma Lagerlöfs roman *Jerusalem* som handlar om några bondefamiljer från Nås. Den byggde på en verklig historia om hur en predikant i slutet av 1800-talet kommer till Nås och övertygar traktens bönder att de ska lämna allt, bege sig till Jerusalem och möta Jesus. Livet i Jerusalem blir svårt. Bönderna från Nås hamnar i en sekt med stränga regler. De får till exempel inte gifta sig och gifta par får inte bo tillsammans. Det här är ett exempel på dålig religion. I min barndom hände det att berättelsen om de 37 utvandrarerna från Nås kom på tal när vi satt runt köksbordet. Då kunde det bli hårda ord. Jag minns vad farmor sade:

– De blev lurade, det var en otäck historia.

Pappa och mamma nickade och höll med. Hur kunde familjerna i Nås lämna sina gårdar och ge

sig iväg till Jerusalem? Det var verkligen en otäck historia för oss som var bönder. I generationer hade min släkt kämpat för att klara jordbruket och för oss var det viktigt att vårda det. Gräsmattan skulle vara putsad och fin, liksom diskbänken i köket. Bilen skulle fungera och vara säker, traktorerna lika-så. Pappa var noga med att djuren hade det bra i ladugården, och mamma såg alltid till att det var ordning i skafferiet och matkällaren. Därför var det konstigt att höra om nåsborna, som bara bröt upp och lämnade allt, därför att en religiös ledare sa till dem att göra det. Farmor hade rätt: nåsborna blev lurade.

För några år sedan gjorde jag tillsammans med ungdomar från Dalarna och Västmanland en utbildningsresa om Bibeln. Avsikten med resan var att ungdomarna skulle få kunskap om de äldsta och viktigaste skrifterna i vår kultur, nämligen Bibelns böcker. Finns det kunskap och hemhörighet tror jag många slipper bli lurade, både av religiösaskojare ochskojare av andra slag. Utbildningsresan tog oss till Jerusalem, och där sökte vi efter spår av utvandrarerna från Nås. Vi kom till Olivbergets sluttning, där dalfolket fick sina

”Många i Sverige gör nu som Jerusalemsfararna i Nås. De överger sin gamla kyrka som har stått för stabilitet och sammanhållning i mer än tusen år. Precis som nåsfararna tar många svenskar kyrkan för självklar och saknar den först när de bäst behöver den. De lämnar sin hemvist i en gammal, gedigen tradition, och då kan de bli lurade. Så blev det i varje fall för bönderna från Nås som åkte till Jerusalem.”

gravar med utsikt över hela Jerusalems stadskärna. Huset där de bodde heter American Colony, och finns ännu kvar. Det är idag ett lyxhotell som fortfarande ägs av ättlingar till medlemmar i den sekt som nåsborna tillhörde, dock inte ättlingar till nåsborna. Vi fick en visning av hotellet, och här och där i den palatsliknande byggnaden såg vi svartvita fotografier på utvandrarerna från Nås. Där fanns till och med fotografier på de gårdar som de lämnade här hemma. Det är dyrt att bo på American Colony idag. Fast ättlingarna till dem som kom från Nås är inte med och delar på vinsten. Trots att de bidrog både med hantverkskunnande och med pengarna de fått när de sålde sina gårdar, blev de utmanövrerade från ägandet. Så farmor har fortfarande rätt.

Många i Sverige gör nu som Jerusalemsfararna i Nås. De överger sin gamla kyrka som har stått för stabilitet och sammanhållning i mer än tusen år. Precis som nåsfararna tar många svenskar kyrkan för självklar och saknar den först när de bäst behöver den. De lämnar sin hemvist i en gammal, gedigen tradition, och då kan de bli lurade. Så blev det i varje fall för bönderna från Nås som åkte till Jerusalem.

Hemma hos oss där jag växte upp sa de vuxna rakt ut hur illa de tyckte om folk som lurar andra. De avskydde lurendrejare, oavsett om de var religiösa eller inte. De skulle heller aldrig ha släppt taget om sin egen tillhörighet i den kyrka, där släktingarna var döpta och begravda. Hemma var det viktigt att följa både årets och livets kristna rytm. Vi satte fram en gran med belysning i trädgården till advent, och det skulle vara ägg till påsk. Den som dog skulle få en kristen begravning, och farmor var noga med att hennes barnbarn både skulle bli döpta och konfirmerade.

Det finns religiositet som är farlig, liksom det finns bilar som är farliga. Man ska undvika farliga bilar, liksom farlig religiositet. Jag lärde mig att uppskatta bra religion hemma i min familj, och jag lärde mig att skilja mellan dålig och bra religion. Det är dystert när jag hör människor idag göra ner allt vad religion heter. Jag vet också att det finns usla bilar och usel religion. Samtidigt har jag fått uppleva mycket livsviktigt och värdefullt i religionernas värld. Med den här boken vill jag syfta framåt. Jag vill visa att det finns ett gemensamt rotsystem där du kan slå rot. Om vi låter

vårt kristna kulturarv ge oss självförtroende kan vi lättare möta den som har ett annat arv och tillsammans gestalta vilket samhälle vi vill ha.

Kraft och mod!

Kraft och mod innehåller texter om kristen tro i vår tid. Det är en tid då det bästa i människan behöver lockas fram. Här krävs ett religiöst hemspråk, en länk till vårt gemensamma rotsystem som växer i det lokala och breder ut sig över världen. Ett kristet hemspråk ger verktyg för att leva sitt liv. Det ger oss förankring när det rister i skyddsneten. Genom den här lilla boken vill jag förklara varför kristen tro är en skatt att förvalta och ge vidare.

Din bröder Michael

Boken är gratis men du som vill få gärna Swisha en gåva till Act Svenska kyrkans internationella arbete. Swisha valfritt belopp till nummer 900 1223

act
Svenska kyrkan